

การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์

: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

PUBLIC PARTICIPATION IN THE DEVELOPMENT OF CONSERVATIVE ECO – AGRO TOURISM ATTRACTION

: THE CASE STUDY OF BAAN BANG PLUB COMMUNITY, SAMUTSONGKRAM PROVINCE

ศรัญญา มีมัย* และ มณฑกานติ ชุบชูวงศ์

Sarunya Meemuy* and Montakan Chubchuwong

สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต กรุงเทพมหานคร 10210

Program in Tourism Management, Faculty of Tourism and Hospitality, Dhurakij Pundit University,

Bangkok 10210, Thailand

Corresponding author: Email: gy_gamyuy@hotmail.com

รับบทความ 19 ธันวาคม 2561 แก้ไขบทความ 20 กุมภาพันธ์ 2562 ตอรับบทความ 25 กุมภาพันธ์ 2562 เผยแพร่บทความ เมษายน 2563

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม 2) ศึกษาความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ และ 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ ในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม การวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ ประชาชนทั่วไปในพื้นที่ชุมชนบ้านบางพลับ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงผสมผสาน วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง 5 ท่าน และวิธีวิจัยเชิงปริมาณจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเลือกเฉพาะหัวหน้าครอบครัวจำนวน 92 คน โดยทำการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling)

ผลการศึกษา พบว่า 1) ด้านระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนบ้านบางพลับ มีภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ 2) ด้านความรู้ความเข้าใจของประชาชนในชุมชนบ้านบางพลับต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก 3) ด้านปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของประชาชนในชุมชนบ้านบางพลับ พบว่า โดยรวมแล้วประชาชนต้องการให้รักษารูปแบบเดิมของวิถีชีวิตดั้งเดิม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาของชุมชน ไม่ควรมีการสร้างเพิ่มเติมจนมองว่าเป็นการปรุงแต่งเกินความพอดี และประชาสัมพันธ์ให้เยาวชนมีสำนึกรักบ้านเกิดและส่งเสริมภาคีเครือข่าย รวมถึงการดูแลสภาพแวดล้อมและบรรยากาศภายในชุมชน และบริเวณโดยรอบให้คงอยู่เดิม สวยงาม สะอาด และปลอดภัย และต้องการให้หน่วยงานราชการให้ความสำคัญในด้านการส่งเสริมงบประมาณเพิ่มเติมบางส่วน และส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นที่ยอมรับ เช่น การเผยแพร่ภาพกิจกรรมลงในสื่อสังคมออนไลน์

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์, การมีส่วนร่วมของประชาชน, การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

ABSTRACT

The purposes of this research were to: 2) examine the level of community participation toward conservative agro - tourism attractions of Baan Bang Plub Community, Samut Songkram Province, 2) explore community knowledge and understanding concerning the development of conservative agro - tourism attractions, and 3) identify problems, obstacles and recommendations for developing conservative agro - tourism attractions. This mixed method research was conducted with two sample groups, including members of community living in Baan Bang Plub Community and stakeholders in tourism. The qualitative method was undertaken through in-depth interviews with five stakeholders, while quantitative data collection was carried out with 92 heads of household, obtained through stratified random sampling.

The findings revealed that: 1) the level of community members' participation in Baan Bang Plub Community, as a whole was at a medium level. The majority of community members participated at the highest

level in terms of Participating for Benefits; 2) Knowledge and understanding of community members toward the development of conservative agro - tourism attractions, as a whole were at a high level, and 3) In terms of problems, obstacles, and recommendations, community members need to preserve the local way of life. This included traditions, customs, local culture, and community wisdom. The unnecessary presence over the traditional values would make local contingencies. The research results also identified the additional support for improving conservative agro - tourism attractions, namely public relation to increase homeland awareness among youth, promotion for young tour guide, maintaining clean, safe and beautiful environment and atmosphere in communities and surrounding areas. The public sector should also realize the importance of providing additional budget support as so to improve popularity, for example public relations through social media.

Keywords: Conservative Eco – Agro Tourism, Public participation, Tourism Development, Baan Bang Plub Community Samutsongkram Province

บทนำ

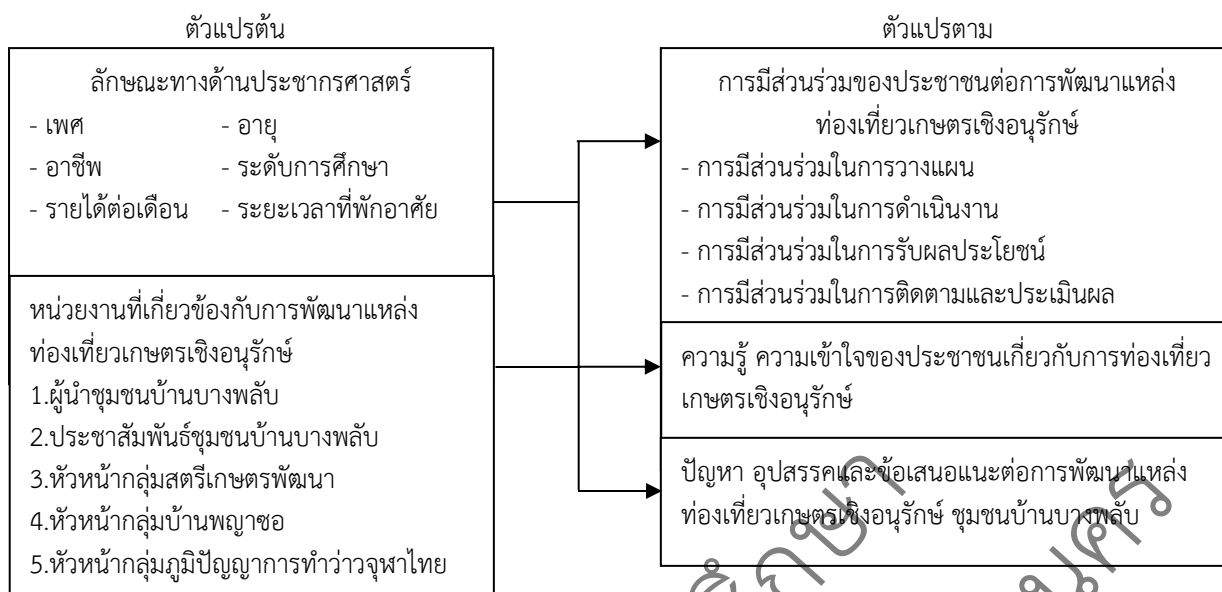
ชุมชนบ้านบางพลับหรือศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์บ้านบางพลับ เป็นหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม และอยู่ภายใต้แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง 2 พ.ศ. 2553 – 2556 เป็นชุมชนที่ถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในการพัฒนาชุมชนวิสาหกิจ เพราะได้คัดเลือกเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ นำร่องแห่งแรกของอำเภอบางคนที ชุมชนบ้านบางพลับเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เป็นชาวสวน ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ไม่ใช้สารเคมี อีกทั้งยังรวบรวมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านและจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้สนใจ ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของชุมชน ในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านบางพลับ ในเบื้องต้นผู้นำชุมชนได้กล่าวถึงการก่อตั้งแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ลักษณะของการดำรงชีวิตของประชาชน การศึกษา การให้บริการในส่วนของการพัก โฮมสเตย์ และที่สำคัญคือด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ก่อนที่จะมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือและความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนก่อน ซึ่งมีทั้งการยอมรับและการไม่ยอมรับจากการสร้างชุมชนส่วนหนึ่งให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยทางผู้นำชุมชนเองนั้นอยากให้ประชาชนทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งในด้านการค้นหาปัญหา การตัดสินใจ การร่วมมือกันแก้ปัญหาและในด้านอื่น ๆ แต่ปัญหาในปัจจุบันของชุมชนส่งผลต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวนั้นคือ ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่นั้นแตกต่างกัน และด้านความรู้ความเข้าใจของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ซึ่งประชาชนบางส่วนยังไม่มีความรู้หรือยังคงเข้าใจผิดในส่วนของการท่องเที่ยวนี้ จึงทำให้เกิดปัญหาที่ก่อให้เกิดการไม่มีส่วนร่วมกับแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องนี้ รวมถึงด้านปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของประชาชนในชุมชนทุกคน โดยคาดหวังว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่ต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม
2. เพื่อศึกษาความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Methods) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

วิธีการที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน 2) ประชาสัมพันธ์ชุมชน 3) หัวหน้ากลุ่มสตรีเกษตรพัฒนา 4) หัวหน้ากลุ่มบ้านพญาขอ และ 5) หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาการทำวุ้นทุเรียน เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์แล้วนั้น ผู้วิจัยจึงนำไปสรุปผล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) และนำมาทำเป็นตาราง เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากประเด็นต่าง ๆ ของแต่ละหน่วยงานที่ได้ทำการสัมภาษณ์ว่าได้มีส่วนร่วมหรือความเข้าใจในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม มากน้อยเพียงใด แล้วนำมาสรุปผลในแต่ละประเด็นในภาพรวม

วิธีการที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการเก็บแบบสอบถามกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน โดยผู้วิจัยคัดเลือกเฉพาะหัวหน้าครอบครัวหรือตัวแทนครอบครัว ครีวละ 1 คน และใช้วิธีการเปิดตารางสำเร็จรูปเครซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ได้ จำนวน 92 ตัวอย่าง แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาที่พักอาศัยในชุมชน

ตอนที่ 2 ข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ตอนที่ 3 ข้อมูลด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ของประชาชน ชนิดให้เลือกตอบ 2 ตัวเลือก (Yes or No Answer)

เมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการเก็บแบบสอบถามจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแล้วนั้น ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม ลงรหัส (Coding) และประมวลผลข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ลงรหัสแล้ว มาบันทึกข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ใช้สถิติอนุมานในการทดสอบสมมติฐานและหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ดังนี้

การเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ที่เป็นอิสระต่อกัน (Independent Samples T-test) โดยใช้ค่าสถิติทดสอบค่า T-test ในการทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับตัวแปร

การเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างกลุ่มตัวอย่างที่มีมากกว่า 2 กลุ่มขึ้นไป โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (F-test หรือ ANOVA) ในการทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับตัวแปร และหาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่มีมากกว่า 2 ตัวแปรที่ไม่เกี่ยวข้องกัน

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวนทั้งหมด 5 คน เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่มีผลต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth Interview) สรุปผลในภาพรวมได้ดังนี้ การท่องเที่ยวของชุมชนบ้านบางพลับ กำลังเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันกิจกรรมผลผลิตทางการเกษตร และสินค้าแปรรูปจากกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนา ค่อนข้างเป็นที่น่าสนใจจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานภายในชุมชน แต่ปัญหาในขณะนี้นั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เนื่องจากประชาชนในชุมชนยังคงไม่ให้ความสำคัญมากนัก ทั้งในด้านการวางแผน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์และการติดตามและประเมินผล รวมถึงด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ประชาชนบางส่วนยังเข้าใจผิดในเรื่องที่สามารถสร้างความเชื่อมโยงให้กับชุมชนได้ เช่น การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชน ดังเช่นร้านสะดวกซื้อ ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น และอาจจะมีการแบ่งความคิดเห็นของประชาชนไม่ตรงกัน ทางชุมชนเองก็ได้จัดการประชุมเพื่อให้ประชาชนได้เข้าร่วมและรับรู้ถึงปัญหา และเพื่อวางแผน ดำเนินไปพร้อมกับผู้นำชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยข้อเสนอแนะที่ทางผู้นำชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เสนอมานั้น สามารถสรุปเป็นภาพรวมได้ ดังนี้ ประชาชนในชุมชนควรรักษารูปแบบเดิมของชุมชน ทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ไม่ควรสร้างหรือแต่งเติมจนเกินความพอดี การสนับสนุนให้เยาวชนมีสำนึกรักบ้านเกิด การส่งเสริมให้มีมีคฤหาสน์น้อย การได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐบาล ด้วยการสนับสนุนงบประมาณเพิ่มเติม และที่สำคัญคืออยากให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการดูแลสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน บริเวณโดยรอบให้คงอยู่เดิม สวยงาม สะอาดและปลอดภัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปด้านลักษณะประชากรศาสตร์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชนในชุมชนบ้านบางพลับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 92 คน พบว่าประชาชนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีจำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 59.78 กลุ่มอายุ 41 – 50 ปี มีจำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 34.78 มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร มีจำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 44.57 มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 21.74 โดยมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นเกษตรกร จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 7.61 ระดับการศึกษามัธยมศึกษาจำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 33.70 มีรายได้ต่อเดือนน้อยกว่า 15,000 บาท จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 61.96 และมีระยะเวลาที่พักอาศัยอยู่ในชุมชนมากกว่า 10 ปี จำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 80.43 ตามลำดับ

ตอนที่ 2 สรุปผลการทดสอบสมมติฐานของลักษณะประชากรศาสตร์ต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนชุมชนบ้านบางพลับ

ตาราง 1 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ต่อระดับการมีส่วนร่วมในการวางแผน

ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน	
เพศ	Sig. = 0.76
รายได้ต่อเดือน	Sig. = 0.96
อายุ	Sig. = 0.06
ระดับการศึกษา	Sig. = 0.03*
อาชีพ	Sig. = 0.03*
ระยะเวลาที่พักอาศัย	Sig. = 0.00*

ตาราง 2 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ต่อระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน	
เพศ	Sig. = 0.94
รายได้ต่อเดือน	Sig. = 0.19
อายุ	Sig. = 0.09
ระดับการศึกษา	Sig. = 0.01*
อาชีพ	Sig. = 0.01*
ระยะเวลาที่พักอาศัย	Sig. = 0.00*

ตาราง 3 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ต่อระดับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	
เพศ	Sig. = 0.33
รายได้ต่อเดือน	Sig. = 0.21
อายุ	Sig. = 0.01*
ระดับการศึกษา	Sig. = 0.21
อาชีพ	Sig. = 0.03*
ระยะเวลาที่พักอาศัย	Sig. = 0.01*

ตาราง 4 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ต่อระดับการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	
เพศ	Sig. = 0.24
รายได้ต่อเดือน	Sig. = 0.48
อายุ	Sig. = 0.17
ระดับการศึกษา	Sig. = 0.08
อาชีพ	Sig. = 0.08
ระยะเวลาที่พักอาศัย	Sig. = 0.01*

หมายเหตุ: ตาราง 1 – 4 ผลการทดสอบมีความแตกต่างระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จากผลการทดสอบสมมติฐานตามตาราง 1 – 4 สามารถสรุปผลในภาพรวมได้ว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไม่แตกต่างกัน (Sig = 0.57) เนื่องจากประชาชนในชุมชนมีสิทธิในการใช้สิทธิ์และออกเสียงอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีการแบ่งแยกเพศประชาชนที่มีรายได้ต่อเดือนที่ต่างกันมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไม่แตกต่างกัน (Sig = 0.34) เนื่องจากรายได้ของประชาชนส่วนใหญ่มาจากการจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร ซึ่งเป็นผลผลิตมาจากชุมชนเอง ประชาชนที่อายุต่างกันมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแตกต่างกัน เนื่องจาก ประชาชนที่มีอายุมากกว่าจะมีส่วนร่วมมากกว่าประชาชนที่มีอายุน้อย เป็นผลพวงมาจากระยะเวลาที่พักอาศัยภายในชุมชนอีกด้วยทั้งนี้ยังคงมีประสบการณ์มากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาที่ต่างกัน มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแตกต่างกัน (Sig = 0.02) เนื่องจากประชาชนที่มีระดับการศึกษาที่สูงจะมีความรู้และความสามารถมากกว่าประชาชนมีระดับการศึกษาที่น้อยกว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแตกต่างกัน (Sig = 0.01) เนื่องจากประชาชนที่มีอาชีพ เช่น อาชีพรับราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ จะมีผลต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในด้านงบประมาณ อาชีพเกษตรกรจะมีผลในการผลิตสินค้าทางการเกษตร ซึ่งจะเห็นความแตกต่างได้ชัดเจน ประชาชนที่มีระยะเวลาที่พักอาศัยต่างกันมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแตกต่างกัน (Sig = 0.00) เนื่องจากประชาชนที่มีระยะเวลาพักอาศัยมาก จะค่อนข้างมีประสบการณ์และผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนมากกว่าประชาชนที่มีระยะเวลาพักอาศัยน้อยกว่า

ตอนที่ 3 สรุปผลการทดสอบสมมติฐานของลักษณะประชากรศาสตร์ต่อความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

ตาราง 5 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ต่อระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ

ระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์	
เพศ	Sig. = 0.02*
รายได้ต่อเดือน	Sig. = 0.09
อายุ	Sig. = 0.00*
ระดับการศึกษา	Sig. = 0.00*
อาชีพ	Sig. = 0.00*
ระยะเวลาที่พักอาศัย	Sig. = 0.27

หมายเหตุ : ตาราง 5 ผลการทดสอบมีความแตกต่างระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จากผลการทดสอบสมมติฐานตามตาราง 5 สามารถสรุปผลในภาพรวมได้ว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ไม่แตกต่างกัน (Sig = 0.08) เป็นผลพวงมาจากการมีส่วนร่วม เนื่องจากประชาชนที่มีเพศต่างกันสามารถมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้ทั้งหมด ซึ่งจะเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ประชาชนที่มีรายได้ต่อเดือนต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์แตกต่างกัน (Sig = 0.00) เนื่องจากรายได้ของประชาชนส่วนใหญ่มาจากการทำการเกษตร บ้านใดที่สามารถทำได้มาก ก็มีรายได้มาก บ้านใดที่ทำได้น้อย รายได้ก็จะน้อย แต่การรับผลประโยชน์จากชุมชนก็กระจายอย่างเท่าเทียมกันตามกำลังความสามารถ ประชาชนที่มีอายุต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์แตกต่างกัน (Sig = 0.00) เนื่องจากประชาชนที่มีอายุมากกว่าย่อมมีความรู้และประสบการณ์มากกว่าประชาชนที่มีอายุน้อย ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์แตกต่างกัน (Sig = 0.00) เนื่องจากประชาชนที่ระดับการศึกษาที่สูงกว่าจะมีความรู้มากกว่าประชาชนที่ระดับการศึกษาน้อยกว่า ซึ่งความรู้เหล่านั้นสามารถนำมาเผยแพร่ภายในชุมชนได้ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์แตกต่างกัน (0.00) เนื่องจากประชาชนที่อาชีพต่างกันมีประสบการณ์และความรู้ที่แตกต่าง ประชาชนที่มีระยะเวลาที่พักอาศัยต่างกันมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ไม่แตกต่างกัน (Sig = 0.63)

ตอนที่ 4 สรุปผลการศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ผู้นำชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชน ยังคงพบปัญหาหรืออุปสรรคในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ แต่ส่วนใหญ่จะมีการวางแผนและเข้าร่วมประชุมกันอยู่เสมอ และหากเกิดปัญหาหรืออุปสรรคใดก็สามารถพูดคุยและแก้ไขได้ทันที ส่วนข้อเสนอแนะในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ ผู้นำชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชนต้องการให้รักษารูปแบบเดิมของวิถีชีวิตของคนในชุมชน ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้คงอยู่เดิม ไม่ควรสร้างหรือแต่งเติมจนมองว่าเป็นการปรุงแต่งเกินความพอดีและไม่ใช่ของแท้ดั้งเดิม และการส่งเสริมเยาวชนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การเป็นมัคคุเทศก์น้อย แนะนำแหล่งท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวและการให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการดูแลสุขภาพแวดล้อมและบรรยากาศภายในชุมชนและบริเวณโดยรอบให้คงอยู่เดิม สวยงาม สะอาด และปลอดภัย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม” สามารถอภิปรายผลการศึกษาดำเนินการวิจัยได้ ดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จำนวน 4 ด้าน พบว่า ภาพรวมการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ระดับปานกลาง ซึ่งจากทั้ง 4 ด้านนั้น ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ เป็นด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล และด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตามลำดับ ทั้งนี้การที่ประชาชนส่วนใหญ่มีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง อาจเกิดจากความคิดของประชาชนที่คิดว่า ในด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ มีใช้หน้าที่ของประชาชนที่จะมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือดำเนินงานใด ๆ เป็นหน้าที่ของทางผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่มพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ร่วมกัน

ดำเนินงาน รวมถึงติดตามและประเมินผลเพื่อนำไปสรุปรายงานต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาทองมา ใบทับทิม (2550) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา คลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” ซึ่งภาพรวมระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืน อยู่ในระดับปานกลาง โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืน คือ เพศ อาชีพ ระดับความรู้ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืนและระยะเวลาที่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่ไม่แตกต่างกัน และกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ การศึกษา การเคยได้รับข้อมูลข่าวสาร รายได้รวมของครอบครัวและความผูกพันกับที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเกษตรอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 เพื่อศึกษาความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

จากผลการศึกษาด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ จำนวน 15 ประเด็น พบว่า ภาพรวมของทั้ง 15 ประเด็น มีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์อยู่ในระดับมาก สาเหตุที่ระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์อยู่ในระดับมากอาจเป็นเพราะได้รับการอบรมและการได้ความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมกับผู้นำชุมชนและหัวหน้ากลุ่มพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมถึงการได้รับการสื่อสารจากช่องทางต่าง ๆ ทำให้มีความเข้าใจเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรรณพ เกิดจันทร์ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคก จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวป่าชายเลนคลองโคก พบว่า ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนั้น มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ระดับดี โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน และการชมวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ประกอบกับได้มีการกำหนดแผนงาน จัดกิจกรรมที่ช่วยให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ดูแล รักษา แหล่งท่องเที่ยวและที่สำคัญมีการกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนท้องถิ่น โดยมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวด้วยสื่อต่าง ๆ

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม

จากผลการศึกษา ด้านปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของประชาชนในชุมชนบ้านบางพลับ พบว่า โดยรวมแล้ว ประชาชนต้องการให้รักษารูปแบบเดิมของวิถีชีวิตดั้งเดิม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาของชุมชน และประชาสัมพันธ์ให้เด็กรุ่นใหม่มีสำนึกรักบ้านเกิดส่งเสริมมรดกท้องถิ่น ด้วยการให้ลูกหลานภายในชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของชุมชน ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการดูแลสภาพแวดล้อมและบรรยากาศภายในชุมชนและบริเวณโดยรอบให้คงอยู่เดิม สวยงาม สะอาด และปลอดภัย และต้องการให้หน่วยงานราชการให้ความสำคัญในด้านการส่งเสริมงบประมาณเพิ่มเติมบางส่วน และส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นที่ยึดเหนี่ยว เช่น การเผยแพร่ภาพกิจกรรมลงสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรทิพย์ วีระสวัสดิ์ (2551) ได้ศึกษาเรื่อง “ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา ชุมชนประตูดินและชุมชนป้อมเพชร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน พบว่า ขาดการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนบางส่วนยังไม่ตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ขาดงบประมาณสนับสนุน ภาครัฐควรจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะเรื่องการจัดการเชิงอนุรักษ์ของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ด้านการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยรวมอยู่ในระดับน้อยถึงปานกลางเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่ทางชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ต้องร่วมกันโดยมุ่งให้เห็นถึงประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ การมีส่วนร่วมในประเด็นต่าง ๆ ต้องเป็นหน้าที่ของประชาชนในชุมชนทุกคน มิใช่เป็นหน้าที่ของภาครัฐหรือภาคเอกชนฝ่ายเดียวเท่านั้น ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาและทุกฝ่ายเข้าใจในบทบาทและหน้าที่เป็นอย่างดี

2. ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ของประชาชน พบว่า ระดับความรู้ความเข้าใจของประชาชนอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาแล้ว ยังมีบางประเด็นที่มีความรู้ความเข้าใจที่ผิดอยู่ ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรจะไปส่งเสริมและให้ความรู้ในด้านการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากประชาชนในชุมชนยังมีความเข้าใจผิด ดังเช่น สิ่งอำนวยความสะดวกบางประการ ที่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชน จนทำให้ภูมิปัญญาที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา เลือนหายไปและทำให้เสน่ห์ของการท่องเที่ยวลดลงไปอีกด้วย อีกประเด็นหนึ่ง คือ ด้านการประชาสัมพันธ์ให้กับประชาชนในชุมชนได้ทราบทั่วกันในเรื่องกิจกรรมเกี่ยวกับชุมชน การจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยว

เกษตรเชิงอนุรักษ์ ให้แก่ผู้นำชุมชน ประชาชนและผู้สนใจ การส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนรู้จักหน้าที่ที่สามารถพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตนเองได้ การจัดให้มีการอบรมยุวมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น

3. ด้านปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ผู้นำชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชน ยังคงพบปัญหาหรืออุปสรรคในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ แต่ส่วนใหญ่จะมีการวางแผนและเข้าร่วมประชุมกันอยู่เสมอ หากเกิดปัญหาหรืออุปสรรคใดก็สามารถพูดคุยและแก้ไขได้ทันที ส่วนข้อเสนอแนะชุมชนต้องการให้รักษารูปแบบเดิมของวิถีชีวิตของคนในชุมชน ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้คงอยู่เดิม และการส่งเสริมเยาวชนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การเป็นมัคคุเทศก์น้อย รวมถึงการดูแลสภาพแวดล้อมและบรรยากาศภายในชุมชนและบริเวณโดยรอบให้คงอยู่เดิม สวยงาม สะอาด และปลอดภัย

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2560). *คู่มือการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนสำหรับนักพัฒนากร*. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย.
- กัญญาณัด แก้วรักษา. (2555). *กลยุทธ์การส่งเสริมศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์บ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- คมลักษณ์ สงทิพย์. (2557). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดตะเคียน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ณัฏฐา ผิวมา ภัทรพร ทิมแดง และ จุฑาจุฑา จันทมาลี. (2549). *การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษา ตลาดน้ำไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี (รายงานผลการวิจัย)*. กรุงเทพฯ: คณะวิทยาการจัดการ ศูนย์พงษ์สวัสดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- บุญเลิศ จิตตังวัฒนา. (2542). *การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาทองมา ใบทับทิม. (2550). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืน : คลองมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกริก.
- อรรธรณ เกิดจันทร์. (2557). *การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชายเลนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- Boo, Elizerbeth. (1991). Planing for ecotourism. *Park*, 2(3), 4 – 8.
- Cohen, L.M., & Uphoff, N.T. (1981). *Rural Development Participation: Concept and Measures for Project Design Implementation and Evolution*. Rural Development Committee Center for International Studies: Cornell University.
- Foster, Douglas. (1985). *Travel and tourism management*. London : Macmillan.
- Gardener, and McArthur S. (1994). *Guided Nature Based Tourism in Tasmania Forest ; Trends constraints and implications*. Tasmania: Foresty Tasmania. P. 81.
- Rusehman.D. (1992). *Ecological tourism in Brazil*. Tourism Management. 13 pp. 125 – 128.
- Shirley, E. (1992). *My travel around the world*. Newton Aycliffe, UK: Heinemann.